

ПОДІЇ, ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ

О. Бандровська

доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри світової літератури
Львівського національного університету імені Івана Франка

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ «СХІД У ДЗЕРКАЛІ РОМАНТИЗМУ» (ІМАГОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА РОМАНТИЧНОГО ОРІЄНТАЛІЗМУ: НА МАТЕРІАЛІ ЗАХІДНО- Й СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ЛІТЕРАТУР КІНЦЯ XVIII – XIX СТ.)¹

Усвідомлення унікальності кожної національної культури є невід'ємним від глобалізаційних процесів останніх десятиліть. Пошук балансу між цими, на перший погляд, альтернативними тенденціями, які на глибинному рівні виявляють взаємозалежність, – це шлях до майбутнього гармонізованого світу. На цьому шляху, вивчення національних культур в історичному контексті є основою діалогу між ними. Відповідно, проблема міжнаціональної рецепції є пріоритетним напрямом сучасного гуманітарного знання. Невипадково, імагологічні студії є однією з найперспективніших та затребуваних галузей сучасного літературознавства. Саме у річищі цього загальнонаукового інтересу до фігури Іншого, до конфігурацій його ідентичності та проблем міжкультурної комунікації потрібно розглядати розвідку Ірини Пупурс.

Із перспективи XXI століття в монографії розглянуто низку складних літературознавчих і, ширше, культурологічних проблем, пов'язаних із орієнталізмом як концептуальною складовою європейського романтизму. У центрі уваги дослідниці – моделі романтичного орієнталізму та їхня національна специфіка в англійській, французькій, німецькій, польській та російській літературах. Варто окремо відзначити особливу цінність осмислення імагологічного романтичного дискурсу в українській літературі, представленого в творчості Л. Боровиковського, І. Воробкевича, Є. Гребінки, Г. Квітки-Основ'я-

ненка, М. Костомарова, П. Куліша, Т. Падури, С. Руданського, Т. Шевченка, Я. Щоголіва. Авторці вдалося переконливо довести, що український романтичний орієнталізм є складовою європейської імагологічної парадигми, в межах якої українська література продемонструвала, з одного боку, типологічну подібність до авторитетних західних моделей, а з іншого, абсолютну національну самобутність.

Теоретико-методологічна складова монографії відтак стосується обґрунтування романтичного орієнталізму як художнього феномену в західно- і східноєвропейських літературах. Особливу увагу привертає чітка концептуалізація понять, що окреслюють імагологічну парадигму і термінологічно диференціюють різні регістри дослідження східної поетики романтизму. Передусім, до таких понять віднесено імагологічну позицію, імагопоетику, імагоперцепцію та імагосемантику. Кожне з них завдає вектор аналізу і порівняння національних стереотипів, оприявлених у художній літературі.

В монографії до наукового обігу українського літературознавства введено поняття «імагопозиція», яке І. Пупурс визначає як «авторську проекцію на Інше та Своє крізь сумарність певних маркерів Авторського (соціального статусу, психологічного стану, знань про об'єкт живописання)» (стор. 58). Зазначимо, що фігура автора в дослідженнях Іншого, тим більше, дистанційованого Іншого, має принципово важливе значення для розуміння ускладненого комунікативного ланцюга художнього твору з імагологічною проблематикою, оскільки опозиція нарративних інстанцій автора і читача

¹ Рецензія на монографію «Схід у дзеркалі романтизму (імагологічна парадигма романтичного орієнталізму: на матеріалі західно- й східноєвропейських літератур кінця XVIII – XIX ст.) Ірини Пупурс (Суми: Університетська книга, 2017. – 407 с.)

– «Я – Інший» подвоюється опозицією «Свій – Чужий» (власний національний характер/менталітет – чужий національний характер/менталітет). Відтак, авторка виділяє в літературі романтизму авторські імагологічні позиції – мандрівну, паломницьку, наукову. Зокрема, паломницьку імагопозицію проілюстровано прикладами з творчості російського романтика А. Муравйова і польського передромантика І. Головінського, при цьому наголошено, що автори-католики приділяють увагу католицькому Близькосхідному, тоді як автори-православні зосереджуються на православних аспектах подорожі-паломництва.

Найпоширенішою імагопозицією літературознавиця правомірно вважає позицію мандрівника, оскільки багато митців-романтиків здійснили орієнтальні подорожі (Дж.Г. Байрон, Ж. де Нерваль, О. Пушкін, М. Лермонтов, М. Костомаров, А. Міцкевич та ін.). Погляд на східного Іншого охоплює великий набір мотивів: природа Сходу, міське життя, звичаї неєвропейських народів і народностей тощо. Митці подорожували в різні куточки східного світу, і саме цей орієнтир – географія мандрів примушує авторку монографії виділити варіанти геокультурних імаго, характерні для кожного з них: образ Єгипту в творчості Нерваля, чи образ Кавказу в творах М. Лермонтова та Я. Полонського.

Застосовуючи імагологічний підхід, І. Пупурс ураховує особистісне, тобто, суб'єктивізоване, сприйняття Сходу. Дійсно, більший чи менший ступінь суб'єктивності завжди присутній в репрезентації/рецепції національної культури, адже, як наголошує Дж. Лірсен, «жодна людина не здатна описати культурну ідентичність. Це завжди наближення до неї. А те, що подається, завжди є культурною розбіжністю, через яку нація сприймається як відмінна від усіх інших». Між тим, авторка цієї розвідки цілком правомірно звертає увагу і вперше у вітчизняному літературознавстві простежує становлення наукового сприйняття Сходу в західноєвропейському просторі, стверджуючи, що «наукова імагопозиція щодо Східного призводить до появи моделі науково-романтичної орієнталізації (Наукового Романтичного Східного), найважливішою частиною якої виступає Східне як науково-достовірний артефакт східної культури» (стор. 113).

Значний інтерес, на наш погляд, становить у роботі поняття «імагопоетика», з яким пов'язано розгляд геокультурного і декораційного імаго. Глибоко відчуваючи різноманіття національних

рецепцій Східного (від «імперського», колонізаторського ставлення, презентованого в англійській, французькій, російській літературах, до визнання вищості Іншого), дослідниця наголошує множинність Східного і докладно вивчає геокультурні варіанти романтизованих Єгипетського, Індійського, Кримського, Степового. В українській літературі, як наголошує І. Пупурс, лідуючі позиції обіймає художнє відтворення Великого Степу і Криму (стор. 181). Важливо, що в монографії постає багатовимірний образ романтизованого східного Степового, складений з інтерпретацій українських літераторів, передусім, пограничного Степового (Є. Гребінка, П. Куліш) і Степового як Чужого (Т. Шевченко, М. Костомаров). Своєю чергою, осмислюючи наративи романтизованого Кримськотатарського, дослідниця демонструє типологічні збіги й розбіжності російської, української й польської рецепції.

Не менш актуальне проблемне поле завдано у монографії поняттям «імагоперцепція». Посилаючись на Е. Саїда, М. Беллера, Дж. Лірсена та інших спеціалістів – орієнталістів та імагологів – І. Пупурс містко обґрунтовує варіації європейської перцепції Сходу, що здобули розвитку в добу романтизму: Схід як екзотика (В. Бекфорд, Т. Готьє, Щ. Сенковський), Схід як цивілізація, Своє і прасвоє (брати Шлегелі), Схід як ворог (Г. Квітка-Основ'яненко, Л. Боровиковський, І. Воробкевич, П. Куліш).

Як відомо, в термінології сучасної імагології особливе місце належить національним стереотипам, які вважають засобом формування ідентичності (Л.Р. Мойле), культуротвірним феноменом (В. Земсков), тропами, що побутують в інтертексті культури (Дж. Лірсен). Стереотипи осмислюються як конструкти, що фундують національний образ. Його структурно-змістовими компонентами виступають імагеми, які необхідно вивчати ураховуючи їхні історичні трансформації. В контексті дискусій щодо визначення національного характеру і відповідної образності, які складаються з національних стереотипів і імагем, Ірина Пупурс вибудовує власну концепцію імагосемантики романтичного орієнталізму. Під етнічними емагемами вона розуміє «складові східного характеру», «художні образи, які можуть більшою чи меншою мірою відповідати реальності, або цілковито бути продуктом авторської фантазії» (стор. 56). Звернення до аналізу етнографічно-антропологічних імагем «східного

характеру» створює умови для виокремлення імагем, що складають етнотипи єгиптян і кримських татар (відповідно, на прикладах імагем «Клеопатра» та «хан Гірей»). Авторка також ретельно окреслює фемінну імагемосемантику Сходу (зокрема, імагеми «невільниця» та «фаворитка»), а також досліджує імагеми «Аллах» і «Магомет», що конструюють романтизовану мусульманську образність.

Представлена у такому ракурсі література європейського романтизму стає речником тогочасних ідей та проектів стосовно взаємин країн, народів, цивілізацій. Це надзвичайно важливо для розуміння динаміки естетичного осмислення множинності людського «Я» в подальшому розвитку художньої літератури, зокрема, модернізму, постмодернізму, мультикультуралізму.

Розроблений для даного дослідження категоріальний апарат імагології, як бачиться, можна застосовувати для вивчення літератури інших періодів, коли актуалізується імагологічна проблематика. Такі поняття як «імагопоетика» та «імагоперцепція» окреслюють значні можливості як для подальшого наповнення їхнього змісту, так і для концептуалізації певних важливих явищ і процесів у національних літературах.

Отже, міждисциплінарне методологічно, компаративістичне по суті узагальнень, надзвичайно інформативне, широкомасштабне дослідження Ірини Пупурс має значний історико-літературний і теоретичний потенціал, оскільки спрямоване на актуальну проблематику сучасного літературознавства і має принципово відкритий, евристичний характер.